

BAL TU, FACTORIA EDETANA

Manuel Civera i Gómez

ΦΙΛΙΠΠΟΥ ΒΕΡΑΝ ΖΟΥΡΙΑΓΑ ΑΓΟΥΣΤΙ · ΖΑ ΕΜ ΟΛΟΚΑΥ
(D'egi ar BeRan ZuRiaga Agustí, su en Olokau)
A Ferran Zurriaga Agustí, alimara d'Olocau

La ceràmica pintada de Lliria

Entre els anys 1933 i 1953 el Servei d'Investigacions de la Diputació Provincial de València excavà el poblat de Sant Miquel de Lliria al llarg de tretze campanyes arqueològiques realitzades amb la finalitat de conèixer l'antiga Edeta. Els treballs revelaren les estructures urbanes; recuperaren restes de la fi del segle III aC i fonamentalment un important conjunt de ceràmica pintada amb composicions geomètriques, florals, amb figures humanes i animals que evidèncien el nivell de l'art manual i plàstic d'Edeta; i es trobaren un centenar de peces i fragments ceràmics, els quals estaven escrits. Les escenes representades i les inscripcions han cridat l'atenció dels iberistes.

L'any 1985 la Diputació Provincial de València publicà el llibre *Textos ibéricos del Museo de Prehistoria de Valencia* de Domingo Fletcher Valls, el qual conté els calcs i les fotografies de quasi bé totes les inscripcions dels vasos recuperats a Lliria, a més d'altres llocs del País Valencià fins a l'any de la seua publicació.¹ Tindre a la vista els calcos de les inscripcions de Lliria m'ha estat definitiu per identificar els signes i estudiar millor els textos complets o bastant complets.

¹ FLETCHER FALLS, Domingo (1985): *Textos ibéricos del Museo de Prehistoria de Valencia*. Diputación de Valencia, Servicio de Investigación Prehistórica.

L'any 1995 la Diputació Provincial de València publicà *El tossal de Sant Miquel de Lliria, l'antiga Edeta y su territorio* d'Helena Bonet Rosado,² on transcriu les memòries de les excavacions del poblat de Sant Miquel de Lliria, les quals especifiquen els diferents departaments excavats i els materials recuperats. A més tracta els deu anys de treball de l'autora i altres arqueòlegs en el Puntal dels Llops, Castellet de Bernabé i altres jaciments de la zona. Ens interessen ara els vasos il·lustrats amb escenes que recreen la societat ibèrica i especialment les inscripcions que sovint les acompanyen. En aquest sentit cal dir que el llibre està maquetat per Francisco Giner amb els plànols de les excavacions i els dibuixos dels vasos d'Enrique Díes i Pilar Mas.

L'any 1997 Ediciones Cátedra publicà *Damas y caballeros en la ciudad ibérica* que conté quatre treballs sobre les il·lustracions de les peces ceràmiques recuperades a Lliria:³ Tot i que el nucli del present treball no tracta les il·lustracions, l'incloc perquè el treball i la bibliografia n'és una aproximació ineludible per estudiar la decoració i les imatges representades, les quals necessiten d'un estudi de major extensió i profunditat.

El present article estudia una cinquantena d'inscripcions, les completes o bastant completes, del centenar llarg de ceràmiques pintades amb inscripció. Analitze les inscripcions amb la finalitat de traduir-les per saber què en pensaven els edatans autors de les inscripcions. Les inscripcions han estat transliterades sense massa criteri pels iberistes tradicionals i amb l'anomenat mètode distributiu els iberistes no han anat més enllà d'identificar algun antropònim, no sense errors, i advertir la repetició d'alguna tira gràfica.

La cinquantena d'inscripcions de Lliria és la major fonts escrita en iber de final del segle III aC. És el moment en què Leiria (i ben probablement Kili) estava comandada per Ede Kon, seguidor dels cartaginesos, i s'enfrontà a Saiganda (i ben probablement Otobesa) partidàries dels romans. Tot sembla indicar que aquestes quatre polis eren aliades des del segle IV aC en la federació arsetana. La guerra fou considerada civil per Polibi (H III, 15, 7) i Livi (HR XXI, 6) i acabà trencant l'aliança que unia les polis ibèriques des del Xúquer a l'Udiba i la destrucció de Saiganda per Anníbal. Trencada l'aliança, Leiria es refundà com Edeta, nom del llinatge dirigent. Que

² BONET ROSADO, Helena (1995): *El tossal de Sant Miquel de Lliria, l'antiga Edeta y su territorio*. Diputació de Valencia, Servicio de Investigación Prehistórica.

³ "La ciudad ibérica de Edeta y sus hallazgos arqueológicos" de C. Mata, "La decoración figurada en la cerámica de Lliria" de C. Aranegui, "Decoraciones geométricas, vegetal y figurada: tres motivos interrelacionados" de J. Pérez Ballester, i "La sociedad ibérica vista a través de las imágenes sobre cerámica de Lliria" de C. Aranegui.

alguns dels textos tracten dels fets bèl·lics esdevinguts l'any 220 aC, ens permet assegurar que els vasos foren elaborats durant la dècada eufòrica d'Edeta, entre l'enfrontament civil del 220 aC i el 212 en què Gneu i Publi Corneli Scipió recuperaren Sagunt i rendiren Edeta i amb això Edeta tornà a l'òrbita romana, uns anys abans del 209 aC en què l'Africà, fill de P. Corneli Scipió, va rendir Cartagonova.

Els criteris d'estudi en les inscripcions de Llúria

1. Transcripció del text amb signes ibèrics tenint com a referència els calcs i les fotos de Fletcher (1985). La reproducció de les inscripcions m'ha permès transliterar amb coherència aplicant les regles del llenguatge dual: el signes senzill com a sonors i els signes amb un traç afegit com a sords.
2. Trasliteració amb signari llatí. Per facilitar la lectura, translitere el signe ibèric \mathfrak{M} per la lletra z perquè considere que és la grafia en què deriva el fonema en una majoria de casos. Escriuré els signes ibèrics φ \diamond per la lletra R i no r' (la qual usen els iberistes) perquè R és més fàcil d'escriure i de llegir. La paraula ibèrica *ybar* l'he considerat *abar* perquè entenc que és una de les dues formes d'escriure el numeral deu. Entenc que en el segle III aC els signes \sqcup i \sqcup es transformen en \vee i \vee i conseqüentment els llisc *do* i *to* respectivament. Per primera vegada translitere les bilabials i les dentals segons el traç afegit: ba/pa [l/l], be/pe [ʃ/ʃ], bi/pi [r/r], bo/po [*/*], bu/pu [ɳ/ɳ], da/ta [x/x], de/te [θ/θ], di/ti [ʎ/ʎ], do/to [v/v], du/tu [Δ/Δ], ga/ka [ʌ/ʌ], ge/ke [c/c], gi/ki [ʃ/ʃ], go/ko [ʒ/ʒ], gu/ku [o/o].⁴
3. Anàlisi de les inscripcions per segments i la identificació de les veus que el conformen. Com he exposat en altres treballs una de les majors dificultats de l'iber és la identificació de les veus que conformen la tira gràfica, segmentada o no, per això l'absurda insistència dels iberistes a identificar les tires gràfiques, més encara quan els ibers no utilitzaven el guionet per indicar l'adhesió dels pronoms i l'apostrofantament per marcar les elisions.

⁴ És incomprendible que en les taules ibèriques manquen els signes de les bilabials sordes quan les veiem escrites. Una altra qüestió és que s'utilitzaren poc i que amb la romanització el signari ibèric se sonoritze o es renuncie als signes complexos.

4. Proposta de traducció a partir del basc, fonamentalment. El mètode utilitzat per trobar veus equivalents consisteix bàsicament a relacionar les veus ibèriques amb les veus basques tenint en compte les forquilles dels signes oclusius (sords i sonors), les vocals obertes i tancades, i les parelles de signes consonàntics sibilants, vibrants, laterals i nassals. Els diccionaris que he utilitzat són els que estan en ús.⁵ Sóc conscient que entre l'iber de fa més de dos mil anys i l'euskera actual s'han produïts canvis morfològics, sintàctics i semàntics impossible de conèixer bé; de manera que el lector ha d'entendre que estem lluny de la traducció perfecta de l'iber; però els resultats són sorprenentment versemblants.
5. Estudi dels textos a partir de la funció del suport, dels antropònims i pronoms, de la funció de les categories gramaticals (substantius, adjectius, verbs, adverbis, preposicions, partícules conjuntives, i de les veus de figures literàries i gràfiques...). Amb això he aconseguit traduccions comprensibles, objectives i coherents fins al punt de poder identificar el to del llenguatge i la textualitat emprada per l'autor.
6. Selecció de les inscripcions en el procés de l'estudi. Amb l'anàlisi aproximatiu de la cinquantena d'inscripcions en vaig identificar cinc en les quals apareix el nom *Bal Tu* seguit del verb *zer(tu)* que en basc significa "efectuar, realitzar" i el substanti *zer* que significa "objecte (producte)". Entenc que es tracta d'un sintagma format pel nom de la factoria i un substantiu que allò és un dels seus productes, a la manera que avui diríem "Producte valencià". Es tracta de productes signats. Les inscripcions de les cinc peces fabricades per Bal Tu i el contingut són el nucli del present article. El segon grup consta de vint-i-vuit inscripció realitzades per Bal Tu, les quals estan dedicades a membres de l'elit edetana. Finalment n'estudie deu més sense antropònims recuperades a Sant Miquel de Lliria i una a Sagunt que procedia ben segur d'Edeta.

⁵ Mugica Berrondo, Placido (1981): *Diccionario vasco-castellano Tomos I i II*. Editorial Mensajero, Bilbo. Aurrekoetxea Olabarri, Gotzon; Baraiazarra Txertudi, Luis; Badiola Uriarte, Ricardo; Goikoetxea Arrieta, Juan Luis; Solabarrieta Etxaburu, Txomin (1996): *Hiztegia euskara-gaztelania / gaztelania-euskara 3000 hiru mila (Diccionario euskara-castellano / castellano-euskara 3000)*, Adorez 7, Bilbo. Kintana, Xabier; Aurre, Jon; Badiola, Ricardo; Egileor, Sabin; Goikoetxea, Juan Luis, Zearreta, Juanjo; i Zuazo, Koldo (1997): *Eskola hiztegia bi mila, euskara-espainiera / espaniera-euskara*, Elkar, SA, Donostia.

Les cinc inscripcions signades per Bal Tu

- Llúria 16. Inscripció en una gran gerra trobada al departament 15, decorada amb un fris de vegetació (amb collita de mangranes) i un fris de pesca (barca i peixos) i cacera (cabres). Fa 41 cm de diàmetre de la boca, 16 cm de diàmetre de la base i 88 cm d'alçada. En la part superior de la gerra es troba la inscripció (p. 112, figura 44). Transcripció: [𐌲] 𐌲 𐌲𐌲 𐌲 𐌲 · 𐌲𐌲 𐌲𐌲 · 𐌲𐌲𐌲 𐌲 𐌲𐌲. Trasliteració: (*Bal*)*tu zer t'i a · piku egi-ar · gemi egi-ar*. Traducció: “Factoria Bal Tu. Per a tu féu figues al fum (fumades)”. A la base porta incisa la inscripció incompleta “...*da R*” que no té res a veure amb la pintada pel ceramista, sens dubte l'esgrafiament fou realitzat pel propietari de la gerra atés que podem traduir-ho “per a ...*da*”. Anàlisi per segments i veus:

Bal Tu zer t'i a. *Bal Tu*, nom del ceramista. En basc el verb *zer(tu)* significa “efectua”. La *t'i a* és la contracció de la preposició *t'* “per” i el pronom *i*, “tu”, més la preposició *a* amb el significat “per a tu”.

biku egi ar. En basc *picu*, “figa”; *egin* “fer” i en iber *-ar* és el morfema de datiu. “fer a la figa”.

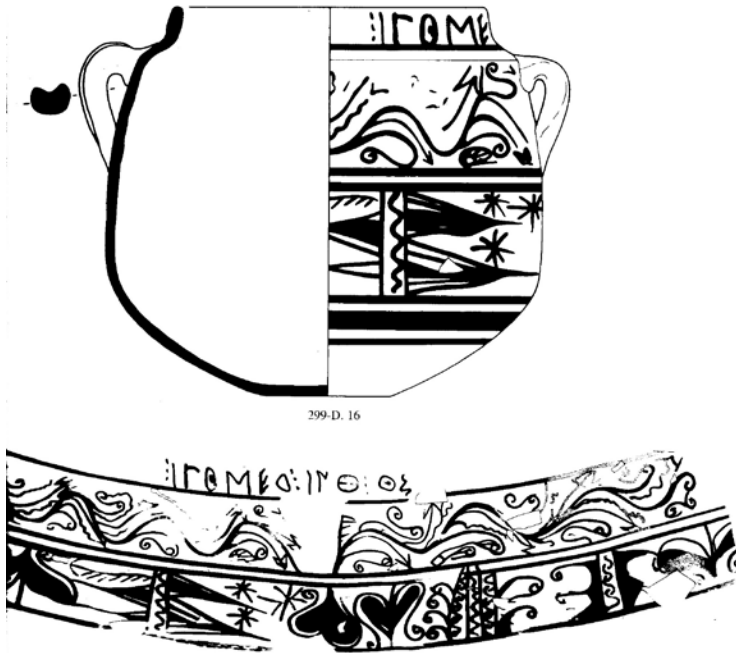
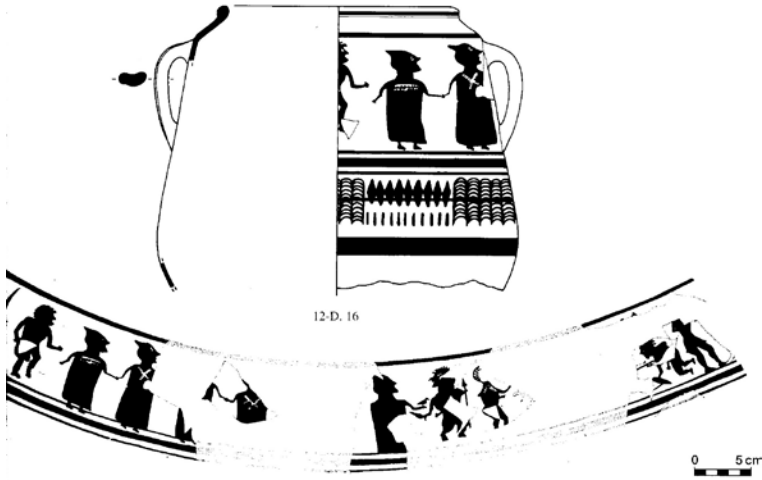
gemi egi ar. En basc *kemin(du)*, “donar als aliments gust a fum”, aquesta paraula unida a *egi ar*, “fer al” conforma la perífrasi “fer al fum”; és a dir, “fumar”.

- Llúria 21. Inscripció en una gerreta amb muscles i anses trobada al departament 16 de 13'3 cm de diàmetre de boca (p. 121, figura 51), decorada amb dos frisos geomètrics el primer amb sarments sense fulla i la segona amb fulles d'aríjol tan abundants a la Calderona i estrelles del signe ibèric *bo*. Al coll es troba la inscripció. Transcripció: 𐌲𐌲 𐌲𐌲 : 𐌲𐌲 𐌲 : 𐌲𐌲. Trasliteració : *Bal Tu zer · ban de [egi ar] · kus*. Traducció: Factoria Bal Tu. Una [gerreta feta] a mà. Anàlisi dels segments i veus:

Bal Tu zer. Antropònim: *Bal Tu*. En basc verb *zer* significa “efectuar” i els substantiu *zer* (objecte, producte), tradueix per “factoria”.

ban de. En ibèric *ban* significa “un”; *te* és la preposició per. S'elideix el verb *egi ar*.

kus: En éuscar *esku* significa “mà”, en iber tindria la essa posposada.

Il·lustra Lliria 21. Il·lustracions del llibre d'Helena Bonet.

Il·lustra Llúria 76. Il·lustracions del llibre d'Helena Bonet.

–Llúria 76. Gerreta (*pyxis*) recuperada al departament 111 de 19'8 cm de diàmetre màxim, base 7'3 cm, alçada 23'3 cm (pàg. 254, figura 222). La inscripció es troba a la tapadora dentada. Transcripció: 𐤊𐤍𐤏𐤍 : 𐤀𐤎𐤏𐤍 : 𐤍𐤏𐤍 𐤏𐤍𐤏𐤍 𐤎𐤏𐤍 : 𐤍𐤏𐤍. Trasliteració: *Kis KeR · eki ar · ban ke berei ybar · Bal Tu zer · ban*. Traducció: Fàbrica Bal Tu. Féu a Kis Ker una desena (de *pyxis*) i (n')elegí un. Anàlisi dels segments i veus:

Kis Ker eki ar. Antropònim Kis Ker esmentat com a difunt en la relació de personatges del plom de la serra d'Enguera. En basc el verb *egin* “fer, crear, produir”.

ban ke berei ybar?. En iber *ban* és el numeral un i *ke*, la conjunció que/i. En basc *bereiz* significa “elegir”. *YbaR* és la forma d'*abaR* que significa “deu”.

Bal Tu zer. Bal Tu antropònim subjecte. En basc *zer* significa “producte”.

ban: En ibèric *ban* significa “un/a” o podria entendre's *ba'n*, morfema verbal i partícula del partitiu.

- Llúria F.13.7. Esmentada per Manconill de Ferrer i Escrivà (Saguntum 49, 2017) sense reproducció de l'atífell ni de la inscripció. Transcripció: 𐤍𐤏𐤍𐤏𐤍 𐤍𐤏𐤍 𐤏𐤍𐤏𐤍 𐤀𐤎𐤏𐤍. Trasliteració: *Bal Tu zer ban ala ku ekiar*. Traducció: Producte Bal-tu. Un (*kel*) destinat a l'alimentació. Anàlisi:

baltu zer. “factoria Bal Tu

ban. “un (*kel*)”

ala ku egi ar. En basc el verb *ala(tu)* significa “alimentar-se, nutrir-se” amb el verb *egin* “fer” forma una perífrasi amb aspecte modal de futur previst pel morfo *ku*; el morfo *ar*, “al/a la”.

Comentari de les cinc inscripcions signades per Bal Tu

Bal Tu fou certament el ceramista que fabricà les cinc gerretes esmentades. Què en sabem del nom Bal Tu? Bal és el nom de la divinitat que solem escriure actualment com Baal, divinitat semítica que significa “senyor” i equivalent al Cronos grec i al semític El. La divinitat Bal està documentada a la inscripció de l'estela de Sinarcas⁶. Tu és també una altra divinitat, la que s'advocava al santuari de la Muntanya Frontera i vaig identificar a partir de l'altaret votiu amb la inscripció: *Illtu Bokon de Tu ar* (Per a Tu, Ildu Bokon)⁷ i als ploms de l'urna 2 de la Punta.⁸ Bal està documentat com a praenomen al magistrat qüestor d'Arse Bal Galgal que encunyà la unitat i mitja del segle II aC, potser el mateix magistrat escrit Bal Gal que encunyà moneda d'Arse uns anys després. A Lliria 9, documentem Bal KuRs. El praenomen Bal conformà el llinatge de nom compost els Balke, documentat a la falcata inscrita del Rabosero de Torres Torres i a les inscripcions Lliria 69 i 11. De manera que Bal Tu consta de dos teònims Bal Tu.

En principi cal dir que una persona s'apel·le amb dos teònims és estrany; de fet Bal Tu, només el documente a la ceràmica de Lliria. Bal, déu agrícola del subsòl, i Tu, déu agrícola de caràcter solar. Aquesta singularitat i que en els cinc textos Bal Tu vaja seguit de la paraula *zer* que en basc significa “producte” i “efectuar”, ens permet deduir que Bal Tu no era una persona sinó el nom d'una factoria que elaborava productes ceràmics, els decorava amb dibuixos i escenes; els inscrivia per dedicar les peces als clients o explicar històries o detalls de la factoria o de la ciutat; i a més, aprofitava les peces per envasar conserves, melmelades, engüents, remeis medicinals... i les comercialitzava. Entenc, doncs, que la factoria Bal Tu estava certament dirigida per un artista multidisciplinar de la fi del segle III aC que anomena-

⁶ CIVERA GÓMEZ, Manuel (2016): “L'estela ibèrica de Sinarcas”, *Arse 50*, Centre Arqueològic de Sagunt.

⁷ CIVERA GÓMEZ, Manuel (2014-2015): “El santuari de la Muntanya Frontera de Sagunt (de Tu al Liber Pater)”, *Arse 48-49*, Centre Arqueològic Saguntí.

⁸ CIVERA I GÓMEZ, Manuel (2018): “Els textos ibèrics de l'urna II de la punta (la mort i sepultura de Boto Tigi)”, *Arse 52*, Centre Arqueològic Saguntí.

ré a manera de nom artístic “el ceramista edetà Bal Tu”, tot i que n'era molt més com veurem. Les cinc inscripcions analitzades evidencien l'existència de la propaganda comercial durant el període ibèric, les quals pretenien prestigiar la factoria i els seus clients. A més a més, en el cas de les inscripcions de la ceràmica edetana, les inscripcions documenten la dedicació de les peces fabricades i fomenten la consciència social i política. Amb aquest grau d'abstracció el nom Bal Tu no pot ser una casualitat atés que la matèria ceràmica i les pintures procedeixen del sòl i advoca la divinitat del subsòl Bal, i la creació de les formes, imatges i escriptura que s'expliciten per la llum advoquen el deu solar Tu.

Apreciem les virtuds de la factoria Bal Tu i/o del gerent:

A Llíria 21 la frase *Bal Tu zer · ban de · kus*, revela que es tracta d'una peça fabricada a mà. Avui podrien escriure: “Producte Bal Tu. Una (peça fabricada) a mà”, lògicament treballava amb el torn d'alfarer perquè coneguem els pyxis, els càlats, els lebes...

A Llíria 76 Bal Tu comunica que féu deu peces per la demanda de Kis Ker i en va elegir una, segurament salvaren la millor cuita, la que ara podem admirar. Per cert, el nom Kis Ker és molt proper al verb basc *kiskal(i)* que significa “tostar, abrasar (coure?)”. Potser aquesta conjunció de fets determinà la frase dedicatòria que porta a l'elaboració de la ceràmica: elaboració, secat, pintat en òxid de ferro, coccio i elecció de la peça millor entre les cuites.

A Llíria 16 i la F.13.7 fan saber que el seu negoci no acabava amb la confecció de les peces, perquè les envasava amb productes elaborats i les comercialitzava, era una factoria. En la gerreta que ens ocupa havien prepara figures fumades.

A Llíria 38 explicita el nom del seu millor client i amic, Ede [Kon], i enalteix les seues gestes “Ede en va rendir dues vegades deu per deu (contrincants) o dient, com veurem, que era deu homes en un o llegit en sentit invers un home que en valia com deu. No debades Ede Kon refundà Leiria com a Edeta el 220 aC. Reparem que la peça fou trobada al departament 44, és a dir, observant el plànol de les excavacions deduïm que els departaments 41, 42, 43 i 44 eren sales espaioses, escairejades i situades en el carrer principal que creuava la ciutat d'est a oest les quals formaven part de la casa o palau del règul. Ede Kon era ben probablement nét d'Ede Ban (el magistrat que encunyà monedes d'Arse a principi del segle III aC), fill d'Ede Iltir (el magistrat que refusà BabeR Tibo com a dictador de la guerra contra els cartaginesos).

Entenc que la factoria Bal Tu estava dirigida per una persona excepcional que comptava amb un bon equip d'artesans que dominaven les tècniques de l'alfareria, des de l'elecció de les millors argiles a la tècnica del torn amb el qual elaborava els càlats, gerretes, búcars, pitxers, plats, cassoles...; dibuixants que dominaven des de la confecció de les pintures amb els millors òxids ferrosos a la il·lustració de les peces amb decoració geomètrica seguint la tradició, però també amb adorns vegetals, amb escenes costumistes (dances, desfilades d'homes i dones a peu i a cavall, músics...), guerres terrestres i navals (guerrers a peu i a cavall, armats amb casc, cuirassa, espasa, llança, escut, vaixells...), de cacera i pesca (cabres, bous, llops, peixos...), de collita (magranes, vegetals...)..., escriptors que inscrivien les peces; conservers i remeiers que preparaven el contingut a vendre; i comerciants que subministraven la producció. El cap de Bal Tu era una persona que pertanyia a l'elit edetana i era el que hui diríem una persona il·lustrada que dominava la llengua ibèrica nor-oriental en diferents textualitats: propagandista, informativa, narrativa, afalagadora... com corroboren les peces que li podem atribuir. Entre els artesans de Bal Tu, sens dubte, hi havia diferents nivells, fet que es manifesta en el contrast dels dibuixos i de l'escriptura quan en uns la caligrafia és regular, el traç és segur i nítid i en altres és irregular, tosc i imprecís.

Anàlisi de les vint-i-vuit incripcions dedicades per Bal Tu

Cal dir que entre les peces amb inscripció signada per Bal Tu n'hi ha dues, la Llúria 38 i la Llúria 76 dedicades respectivament a Ede i a Kis KeR; de manera que en seran trenta les peces dedicades. Analitze les dedicades no signades:

- Llúria 2, gerreta recuperada al departament 3. Bonet no reproduïx la peça i revise la inscripció a Fletcher. Transcripció: Nis Gini ban i te ; transliteració: *Nis Gini ban i te*; traducció: “ Per tu una (gerreta), Nis Gini”.

Nis Gini. Nom propi de dona, el marit era de l'estirp dels Gi.

ban. Numeral un/a.

i. En basc *hi* és el pronom “tu”.

te. Preposició per.

- Llúria 8. Lebes recuperat al departament 7 que fa 16'6 cm de diàmetre de la boca, 9'1 cm diàmetre de la base i 11'4 cm d'alçada. La inscripció fou calcada i fotografiada per Fletcher. Es troba a l'ala de la boca: Kis KeR

𐌹 𐌺 𐌳𐌹𐌸|𐌲 𐌳|𐌸 𐌸𐌹 𐌳|𐌸 · 𐌹𐌺𐌹𐌸 𐌹𐌺𐌸𐌹 𐌹𐌸𐌸𐌹𐌸 𐌸𐌸 · 𐌹𐌺𐌹 𐌹𐌹 𐌸𐌸 𐌸𐌹𐌸𐌹 𐌸 𐌹𐌸𐌸,
*EbiR Giz ale i ku d'egi a[r] [aba]R kei abaR · i egi te nora kar ku tan keR · egi-r ul
 keR siber te Gi Dede*, “Ebir Giz has d’esforçar-te el doble”. Fins on faràs per tu
 com decurió i com governador? Malgastaràs el diner bevent com Gi Dede?
 Anàlisi dels segments i de les veus:

EbiR Giz: Nom propi del personatge a qui es dedica el text.

ale i ku d[e] egi a[r]: Es tracta d’una perífrasi verbal formada pel verb *ale* i l’auxiliar *egi*. En basc hi ha el verb *ahalegin* que significa “esforçar-se”. La *i* és el pronom “tu”, la *ku* és el morfema de futur del verb. Els morfos *te* i *ar*, “per a fer”, introdueixen el complement indirecte.

[aba]r kei abar: Es tracta d’uns substantiu format per numerals i amb la seua estructura, *[aba]R kei abaR*, on *abaR* és el numeral deu i *kei* correspon al verb basc *gehi(tu)*, “afegir”. La frase feta la relacione amb l’actual “cent per cent” o “el doble”.

i egi te nora: La *i* és el pronom tu. El verb *egi*, “fer” amb la proposició *te*, “per”. En basc *nora* significa “a on?, fins on?” Entendrem: fins on faràs per tu?

kaR ku dan keR: Les veus *kaR* i *keR* denominen càrrecs que identifique amb el de decurió i de magistrat qüestor, respectivament. El morfema *ku* correspon al verb *egi* en futur. La veu *dan* correspondria al morfema basc *-tean*, “quan”, en iber entenc que significa “com” quan la lectura no es reversible. El significat aproximat seria: com el *kaR* i *keR*.

egir ul ker siber te Gi Dede: El *keR Gi Dede* és el mateix qüestor d’Arse que encunyà hemidracmes de plata en el segle III aC. El verb *egi*, “fer” nominalitzat per la *-r*. La veu *ul* correspon al verb basc *ul(du)* que significa “malgastar diner”. La veu *siber* correspondria amb els substantiu basc *ziba* “borratxo”, amb la *te*, “per borratxo”. El magistrat qüestor Gi Dede malgasta el diner per borratxo.

—Lliria 9. Càlat recuperat al departament 11 (pàg. 86, figura 24), el qual fa 19’6 cm de diàmetre de la boca, 13’6 cm de diàmetre de la base i 17 cm d’alçada. Està il·lustrat amb dos genets, un d’ells armat amb llança, casc i acicats; l’altre va desarmat i porta els cabells solts, raó per la qual s’ha interpretat com una dona. Són interessants els símbols que omplien els buits de l’escena i fonamentalment el que escriu el nom Balke i el Gigi (sabater) armats. La inscripció transcrita a la vora diu: 𐌹 𐌺 𐌸𐌹 : 𐌹𐌸𐌸𐌹𐌸|𐌲 𐌳|𐌸 : 𐌹𐌺𐌹 𐌹𐌺 𐌸𐌸 : 𐌸𐌹𐌸𐌹𐌸|𐌲 𐌳|𐌸 : 𐌹𐌺𐌹 𐌹𐌺 𐌸𐌸 : 𐌹𐌺𐌹 𐌹𐌺 𐌸𐌸 : 𐌹𐌺𐌹 𐌹𐌺 𐌸𐌸 : 𐌹𐌺𐌹 𐌹𐌺 𐌸𐌸

𐤁𐤏𐤏𐤏𐤏𐤏 × 𐤏𐤏 𐤏𐤏𐤏𐤏𐤏. Trasliteració: *Ban KuRs · kaRes ban i · te eki ar · saltu t'i ban te · iumstiR · toli[R] dane · bas zumi da d'i niRe*. Traducció: Fet per a tu primer dels decurions Ban Kurs. Justícia a discreció per tu primer cavaller. Tu aplacares la inflorescència amb el meu (preparat). Anàlisi dels segments i de les veus:

Ban KuRs. Personatge Bal KuRs, primer decurió.

kaRs ban i te eki ar: KaRs, “els magistrats”. La veu *ban*, “un o primer”; *i*, “tu”, *te eki ar* “per fer al. “Fet per a tu primer magistrat.”

saltu t'i ban te: En basc *zald*, “cavaller”; en iber *t'i*, “per tu”; *ban* “primer”.

iumstir: Veu que tradueix per “la justícia”.

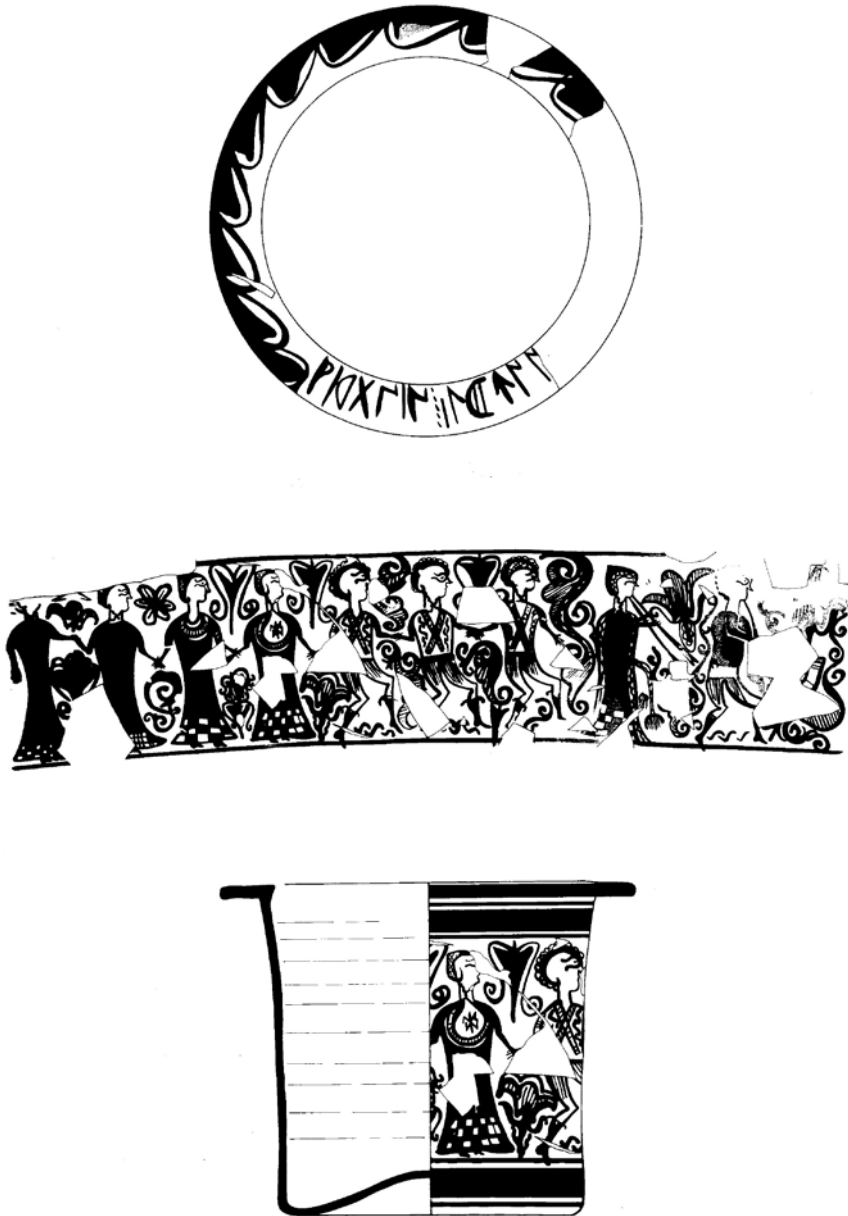
tolir] dane: En basc *tole* és un adverb que significa “a discreció”. *Dan e*, “i com” perquè en basc la partícula del verb en infinitiu fa “tean”.

bas zumi da d'i niRe: Sintagma conformat per un verb en passat, en basc *sumi* significa “apacar l’inflorescència”, i dos pronoms: *i*, “tu”, *nire*, “del meu”.

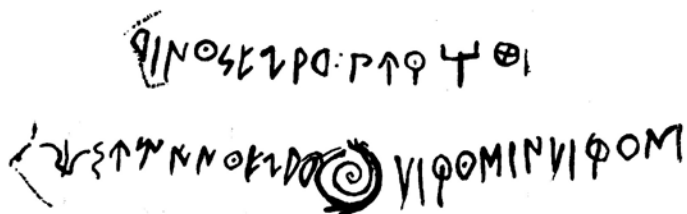
- Llúria 11. Inscripció a l’ala d’un càlter recuperat al departament 12, el qual fa 13'5 diàmetre de la base, 18'6 diàmetre de la boca i 14'1 cm d'alçada (pàgina 89, figura 26). En el fris lateral es representa Balkeuni i als costats, agafats de la mà tres dones a la dreta i de tres homes a l'esquerra, seguint dos músics una trompa i un aulista amb flauta doble. La inscripció de l’ala diu: 𐤁𐤏𐤏 𐤏𐤏 𐤏𐤏 : 𐤏𐤏𐤏𐤏𐤏], *abar dan ban · Balkeuni*, “Una (dona) com deu, Balkeuni”. Anàlisi de les veus:

abar dan ban. En ibèric *abar* significa “deu” i *ban*, “una”. La veu *tan* en basc navarrés *tan* significa com. Jo considere que *tan* pot desglossar-se *t'an* que conté les partícules *te+an*, “per+a”. Literalment significa: “A una (dona) per deu” o millor “deu amb una”.

Balkeuni. És el nom d’una dona esposa de Balke (Balke[u]-ni) com tenim documentat en altres noms de dones com Aiu-Aiuni. La *u* crea el diftong perquè la síl·laba continue sent tònica. El nom Balkeuni revela que era muller de Balke Bez que apareix a la inscripció 69 i familiar de Ban Balkes que va morir en la guerra civil contra Saiganda i fou encinerat al Rabossero de Torres Torres amb el seu casc, falcata

Il·lustra Lliria 11. Il·lustracions del llibre d'Helena Bonet.

Il·lustra Lliria 18. Il·lustracions del llibre d'Helena Bonet.

- Lliria 18. Lebes amb la inscripció il·lustrada amb una comitiva encapçalada per un home i seguit per tres dones agafades de la mà. Custudien la comitiva tres cavallers. Obri la comitiva un dolçainer i la tanca un percussionista amb sítula.. Transcripció: (...)Δ ΙΥ ΘΣ ΕΡ ΡΔ : ΡΤΦ Υ Θ : (...) : ΨΣΤ ΥΥΥΘ ΕΡ ΡΔ ΥΙΦ ΘΜ ΙΥ ΥΙΦ ΘΜ. Trasliteració: [...]r ban kus egi-ar Biur Ti te [egi-ar] · besu minku egi-ar · ybar kuz ban ybar kuz ba[n]. Traducció: “[...] una agafa per la mà Biur Ti. Agafar el braç amb la mà ofén. Deu mans una a una”. Anàlisi dels segments:

[...]r ban kus egi ar: En ibèric *ban* significa “u/un”; *egi ar*, “fer al”. En basc *esku* significa “mà”, veu que podria correspondre a la ibèrica *kus*. Per “féu a la mà” entendrem “dóna la mà”.

Biur Ti te [egi-ar]: És possible *egi-ar*. Antropònim: fet per al *Biur Ti*.

besu minku egi ar: En basc *beso* significa “braç” (*esku*, “mà”); *minku egin* “ofendre”. Entendrem: (agafar) el braç ofén.

ybar kuz ban ybar kuz: En ibèric *ybar* significa deu i *ban* “un/a”. *Kus'* significa “ma”. Entendrem: deu màns una a una.

XX

Il·lustra Lliria 20. Il·lustracions del llibre d'Helena Bonet.

- Lliria 20. Vas amb la inscripció incompleta. Transcripció: 𐤎 𐤓𐤁𐤐𐤂𐤃𐤅. Trasliteració: ...n [e]l gassar · Ede... Traducció: "...Ede aconseguí expulsar de...". Anàlisi:

...n [e]l gasar. ...n "de"; en basc *hel(tu)* verb "aconseguir"; *kasa(tu)* "expulsar".

Ede. Nom del llinatge més important de Leiria.

Il·lustra Lliria 22. Il·lustracions del llibre d'Helena Bonet.

- Lliria 22. Inscripció sobre l'ala d'un càlat recuperat al departament 19, segurament el que fa 20'4 cm de diàmetre de la boca, 14'6 cm diàmetre de la base i 14'7 d'alçada (Pàg. 131, figura 57). La transcripció a partir de la transliteració d'HB: [...]*D*𐤔𐤃𐤅 𐤃 · 𐤃𐤕𐤑 𐤕 𐤓. Trasliteració: [...]*ase te · AtiR ti Gigi*. Traducció: per saciar-te Atir Gigi. Anàlisi dels segments i de les veus:

ase te: En basc *ase*, "saciar, fartar". En ibèric la preposició *te*, "per".

AtiR t'i Gigi: Antropònim: *Atir Gigi* i *t'i* "per tu".

- Lliria 25. Inscripció en un gran vas del departament 25 que la calca Domingo Fletcher. Es tracta d'una urna cinerària. Transcripció: 𐤃𐤑𐤓𐤕𐤌 [𐤃𐤕] 𐤕𐤓. Trasliteració: *Argi Pez [an] doi*. Traducció: Sepultura a Argi Bez. Amb això sabem que es tracta d'una urna cinerària o una peça utilitzada el ritual del sepeli. Anàlisi:

Argi Pez. Antropònim amb praenomen femení i nomen. Ben probablement és la germana de Balke Pez i cunyada de Balkeuni.

an doi. Morfema datiu davant, significa "a". *Doi* significa sepultura.

- Lliria 29. Inscripció incompleta sobre kàlathos. Transcripció: ...𐤔𐤓𐤕𐤌 𐤑 𐤕𐤓𐤕 𐤁𐤓 𐤃𐤓 [𐤕]... Trasliteració parcial: ...*Tolir Bi dane tar Ku sil*... Traducció: ... doble consideració en la difunta Ku... Anàlisi:

tolir bi dane. En basc l'adverbi *tole* significa “a discreció, quant es desitge”, *bi* significa dos o doble i *dane* “en”.

tar Ku sil. “per a la difunta Ku”.

- Llúria 30. Fragment ceràmic amb la inscripció incompleta: ... $\text{X} \ominus \text{Z} \text{M}$
Trasliteració: ...ta Ku sil.... Traducció: per a la difunta Ku. Aquest sintagma és igual que el final de la inscripció Llúria 29.

- Llúria 31. Inscripció incompleta. Transcripció: $\text{H} \ominus \text{Y} \text{W} \text{X} \text{M} \text{I}$. Traliteració: *Okum Pe dane*, Traducció: “ Okum Pe en “. Anàlisi:

Okum Pe. Antropònim. Membre dels Pe, familiar del Balke Pe.

dan e. En basc *tan* “amb”, en iber “en, com”, e “i”.

Il·lustra Llúria 39. Il·lustracions del llibre d'Helena Bonet.

- Llúria 39. Càlat recuperat al departament 16, el qual fa 8'9 cm d'alt i 5'5 cm d'ample, en la qual es representen dos figures humanes que llanegen un cèrvol i una cabra. Sobre i per davant de la cabra hi ha una inscripció traçada capriciosament amb el gentilici *sakuntiko*. Entenc que la factoria edetana la dedicà als saguntins per ridicularitzar-los. El signe *s* està girat com una M i la D (a) també està tombada. La ena, en girar la direcció dels signes, fou escrita com una H (gi). Transcripció: $\text{X} \text{D} \ominus \text{M} \text{H} \text{X}$. Trasliteració: *sakuntiko*. Traducció: saguntí. El gentilici sobre la cabra llancejada és un insult als saguntins. Anàlisi:.

sakuntiko: Zakun és l'arrel del lexema Sagunt en grec i el morfema “*tiko*” en iber i en basc indica procedència. A l'estela de Sorreits: *SoRigetiko Be Ke doi*, “Sepultura del sorigetec Be Ke”. Al mosaic de la Caridad (Caminreal

significat de “efectuar, realitzar”. La *ba* és el morfema verbal de passat. Entendrem: [Ede Kon] va realitzar per.

Bo-nan-ti te. La veu *boti* en basc significa “junts” i *-nan-* és un prefixe distributiu. La *te* és la preposició “pel conjunt”.

n ybar de. Es tracta del genitiu *en* (de), *ybar*, “deu”. Tot el segment: “de deu”.

borte bara. La veu *borte* podria correspondre a la basca *bortitz(tu)* que significa “enfortir” i *bara* per la basca *bere*, “seu, d’ell”. Entendrem: per enfortir-vos.

kaRs irte [te] egi ar. La veu *kar*, que interprete com a decurió, en plural. En basc *irten* significa “eixir, partir”; de manera que amb el verb auxiliar *egi* (fer) es conforma la perífrasi *irte egi* (fer fugir). El morfema *ar* en iber equival a la contracció al. Entendrem “féu eixir els decurions”.

bani te. Considere que la veu podria correspondre al verb basc *bani(tu)* “desapareixer (eliminar)”. La *te* és la preposició “per”, Entendrem “per eliminar”.

kar [Baber Ti]bor an. Es tracta de l’antropònim que denomina el cavaller saigandeu i pro-romà Babe Tibor amb el marcador de complement directe *-an*.

(falten 23 signes) *Rtin* (salten 8 signes) *boi.ban*. No puc llegir cap paraula.

el ole kar Kobo. La primera veu, *el*, pot correspondre a la veu basca *ele* que significa “enfrentament”; en basc *oles* que significa “invocació, crit, crida”. En el segment no s’ha tingut en compte que el signe *,¹⁰ perquè s’ha pres com un element ornamental com a sol que té a la punta els vuit signes. Fletcher, Silgo i altres no s’han adonat que el signe * (bo) forma part de la tira gràfica: 𐀀 𐀁 𐀂 𐀃 𐀄 𐀅 𐀆 𐀇*. Precisament és el decurió Kobo qui cridà a l’enfrontament.

oro t’is. En basc *oro* significa “tots”. La veu *tis* la traduec “per tots vosaltres”

ban Ebir te egi-ar. *Ban* és el numeral un o l’ordinal primer. *Ebir* és el praenomen documentat també a Lliria 8, *Ebir Giz*. El sintagma significa “un dels que ho feu, *Ebir* [Giz]”.

egi ar kares Bo Bikir. Fletcher el va llegir també així, però no identificà

¹⁰ Cal dir que en la sanefa superior del vas dels escrits voleja el signe 𐀈 (m). En altres vasos de Lliria formen part de la decoració el signes: * (bo), X (da), 𐀉 (ta), 𐀊 (s), 𐀋 (ti), 𐀌 (z), 𐀍 (te), 𐀎 (go)... i fins i tot el nom Balkes.

l'antropònim, cosa que si féu Silgo. Verb *egi-ar*, “fer”. La segona part és l'antropònim: *kares Bo Bikir*. Entendrem: ho feren els cavallers de Bo Bigir.

kar Bi Bekor. Entendrem: el cap Bi Bekor.

belar ban i(ge). *Bela egin* en basc significa “fer-se a la mar” i *higi(tu)* significa “mourer”; ací la perífrasi és *belar ige*.. podria significar “començar”. La veu *ba'n* seria el temps verbal en passat i el determinant de.

bantir. En basc l'adjectiu *bantari* significa “el fanfarró”. Ací es refereix a Baber Tibo que s'esmenta i s'insulta en el següent segment.

elbe Bebebebe de Tibi serbztisa. La veu *elbe* es llegiria *elebe*, la qual podria correspondre a l'adjectiu basc *elebidun* que significa “bilingüe”, qualificatiu utilitzat en sentit despectiu fent referència a l'ús habitual del llatí en perjudici de l'iber. La interpretació està reforçada pel fet que va seguida de l'onomatopeia ✻✻✻✻ (bebebebe!) escrita davant del pit del segon cavall, la qual està formada a partir del cognom Babe per produir la cacofonia del *belar* del bestiar caprum i no el renill del cavall com s'ha interpretat. És un insult al noble saguntí pro-romà que en la il·lustració de la gerra és perseguit pels quatre esmentats caps edetans. El qualificatiu *serbztisa* aplicat a Baebius Tamphilus (en iber Bebi Tibo) ha de procedir de la veu llatina *servus-a-um*, “esclau o servil”. A la inscripció Lliria 95 apareix el mateix sintagma Baeba *serbztisa*. Insultar Bebi Tibo de corder i servil sembla lògic en boca dels procartaginesos edetans perquè era el dirigent més important de la Saiganda pro-romana de finals del segle III aC.

ban kutur irati ar. En ibèric *ban* significa un. En basc *kutur* significa “sotmetre, rendir, guerra”; *irato*, “ofegar”, i *ar* la contracció “al”. Tot “sotmetre per setge”.

urke ba's. La veu *urke* podria correspondre a la basca *urgatzi*, la qual significa “ajudar”. La *ba* és el morfema de passat en plural. Entendrem: va ajudar-los.

dari...: El segment està incomplet, ara la veu *dari* podria correspondre a la basca *dardari*, la qual significa “arquer, el que llança”.

...*ban y ibae*. La veu *ban* significa un, la *y* és un conjuntor i *ibae* podria correspondre al basc *ibai* que significa “riu”.

...*[i]rai*. Es tracta d'un segment incomplet. Si portara la *i* davant, podríem desglossar *ira* [a]i que odríem traduir per matar d'ira.

...n bouti'n ba. La veu *bouti'n* podria correspondre al verb euskera *bota* que significa “fer fora”, en plural i el genitiu *en*. La *ba* és el morfema verbal del passat. Entendrem: els van fer fora de

- Llúria 52. Vora d'una gerreta del departament 59 que calca Fletcher
Transcripció: 𐌃𐌆𐌆 𐌆𐌆 : 𐌆𐌆 𐌆𐌆𐌆 : 𐌆𐌆𐌆𐌆 𐌆𐌆 𐌆 : 𐌆𐌆𐌆 𐌆𐌆 𐌆𐌆. Trasliteració: *eri ar · Ban KuRs · aidul gaku te · na[ta] dunika*. Traducció: Al malalt Ban Kurs per profunda pesantor. L'abstrucció millora evaquant. Anàlisi per segments:

eri ar. En basc *eri(tu)*, “malalt”. El morfema *ar*, “al”. Al malalt.

Ban KuRs. *Ban* és el número un o primer, també és nom propi. *Ban KuRs* fou un destacat personatge edetà.

aidul gaku te. En basc *aidur*, “maligne, pesat”, i *gako*, “clau, significat profund”. Per la profunda pesantor.

nada dun ika. En basc *nata egin*, “evaquar, fer de ventre”; *duin*, “digne, dignificar”, *hika* (pantano) i *hika(tu)*, “abstruir-se”. Entendrem “fer de ventre millora l'abstrucció”.

- Llúria 57. Vas panxut departament 67. Transcripció: [𐌃𐌆]𐌆 𐌆𐌆 𐌆𐌆 · 𐌆𐌆𐌆𐌆𐌆 𐌆. Trasliteració: ...[eR]i ar te · Bastes IltiR te. Traducció: “Per a un malalt, Bastes Iltir”. Anàlisi: En basc *eri* “malalt”, *ar te* “per al”, i l'antropònim *Bastes Iltir*. Si l'inici que falta fora [eg̃] ar te, la traducció seria Fet per a Bastes Iltir.

- Llúria 62. Càlat recuperat al departament 85, la inscripció parcial fou calcada per Fletcher. Transcripció: 𐌃𐌆𐌆 𐌆𐌆𐌆𐌆𐌆 / ...𐌆𐌆 𐌆𐌆 𐌆𐌆 𐌆𐌆 Trasliteració: *Bekon Iltir... i Bego al KuR...* Traducció parcial: Begon Iltir o Bego KuR? Anàlisi de les veus:

Pegon IltiR. Antropònim amb praenomen i nom documentats. *Bekon*, com a *Bi PekoR*, el trobem a Llúria 90. Potser *Bi PekoR* revela que havien de ser dos germans bessons *kar*. Al plom de Pech Mahó (Sigean, França) es documenta *PekoR Tois*. En la inscripció funerària sobre pedra de Sagunt per la mort de Ian Bin, el dedicant fou Begon. A la làpida bilingüe de Sagunt en iber documentem *Peku*. Respecte del nomen *Iltir* està molt documentat: al càlat de la Muntanya Frontera: *Ilti Baiser*; a l'estela de Cabanes: *IltiR Bigir*; als ploms de Pech Mahó: *IldiR TigeR*, *Ildir Gin* i *IldiR Zar*. ...i *Pego KuR*.

- Llúria 69. Gerreta amb una inscripció en la vora del departament 99, la inscripció està reproduïda a la pàgina 460, làmina 222. Transcripció: 𐌃𐌆𐌆𐌆𐌆 : 𐌆

Il·lustra Llúria 69. Il·lustracions del llibre d'Helena Bonet.

‡ 𐌆𐌆 𐌆[𐌆] Tras literació: *eRi ar · ban · Balke Be[z]*, podria ser que estiguera completa o mancara un sol signe, potser 𐌆. Entenc que era el marit de Balkeuni, la que en valia per deu. Traducció proposada: A un malalt, Balke Be[z]. Anàlisi:

eri ar: En basc *eri*, “malalt”. En ibèric *ar* és al.

ban: És el numeral un.

Balke Be[z]: Antropònim.

Il·lustra Llúria 70. Il·lustracions del llibre d'Helena Bonet.

Il·lustra Llúria 71. Il·lustracions del llibre d'Helena Bonet.

- Llúria 70. Càlat del departament 104 i amb inscripció enreversada en l'ornamentació (pàgina 245, figura 120). Transcripció: 𐌆𐌆𐌆𐌆 𐌆𐌆 𐌆𐌆 𐌆𐌆 : 𐌆𐌆𐌆𐌆. Trasliteració: *unis kel t'egi ar : kinsi*. Traducció: “Vasos kel fets per a Kin Si”. Anàlisi:

unis kel t'egiar. En basc *ontzi*, “vas” en plural entendrem “vasos” i *egin*, “fer”. *Kel* ha de ser el tipus de vas que ara anomenem càlat. Entenc que la comanda fou de diversos càlats.

- Llúria 71. Inscripció a la vora d'un càlat recuperat al departament 106. Transcripció: P1Q X M I M : bΦ. Trasliteració: *abar dan ban . Ede*, “Ede, un com deu”. És la mateixa frase de la peça 11 dedicada a Balkeuni. Anàlisi dels segments i de les veus:

abar dan ban. Frase feta: *abar* significa “deu”, *tan* en iber “com” i *ban* “un”. *Ede*. Antropònim.

- Llúria 75: Transcripció: P 4 P I · I M P ⊕ Y I φ · I M · bφ E M Z X I P Q · M P M T L M P I · [...], Trasliteració: *Bi Ti i ba · ban i te ybar · ban · eRe is kolder · ni zuni ba...* Traducció: “Jo vaig aplacar la infloer, tampoc era covard. Tu Bi Ti ets una com deu “. *Anàlisi per segments*:

Bi Ti i ba. Antropònim *Bi Ti*, en basc *i* és el pronom tu, *ba* és l'auxiliar verbal de passat, “eres”.

ban i te ybar. *Ban* numeral “un”, *i* pronom “tu”, *te* preposició “per *ybar* ”deu”.

Ban. *Ban* és el numeral un.

eRe is kolder. En basc *ez* significa “no” i amb *eRe*, “també”, significa “tampoc”, *koldar* significa “covard i acovardir”.

ni zuni ba. *Ni* és el pronom jo, *zuni* correpondria al verb *sumi(tu)* que significa “aplacar l’infloer”.

- Llúria 92. Vora d'un kàlathos amb la inscripció incompleta i amb dificultats de lectura. Transcripció: X b I M P : I b Φ Q M P : Δ N I M I b. Trasliteració: *da e bana · b'ase Ede ken a · tus ban b'ase...* Traducció parcial: ...i distribuït, Ede es va llevar la fartada , es va (llevar) la fartada... Anàlisi:

...*da e bana*. En basc el verb *bana(tu)* significa “distribuir”, entenc administrar.

b'ase [E]de ken a. En basc el verb ASE, significa “fartar-se” i *ken(du)* “llevar, substreure, restar”. *Ede* és el destinatari del *kel* i del producte interior

tu's ban b'ase... Es va (llevar) una fartada”.

- Llúria 111. Cassola-urna cinerària amb inscripció amb grafit exterior que la incloc en el llistat no tant per la inscripció com per la ceràmica de Llúria. Transcripció: ...𐤊 𐤑𐤁 [...]𐤇 𐤁 𐤕𐤌 𐤇... Trasliteració: ...*i Kiga* [...] *o*] *da doi* [o...]. Traducció: ... per a la sepultura teua, Kiga...

- Llúria-Fundació Ballesta. Gerreta de Llúria que es guarda a la Fundació Ballesta. Transcripció: A (boca): 𐤁𐤓𐤌 𐤃𐤀 𐤌𐤕 : 𐤑𐤌𐤓 𐤀𐤌 𐤃𐤓𐤁𐤃 : 𐤀 𐤁𐤓 𐤃𐤃 : 𐤁𐤀 𐤀 𐤕𐤀. B (dalt sanefa): 𐤃𐤀𐤌 𐤕𐤌 𐤌𐤓𐤌𐤕𐤌 𐤁𐤑𐤓𐤓 𐤌𐤕 : 𐤇𐤓 𐤁𐤃 : 𐤓𐤀𐤓 𐤀𐤌𐤑𐤑 𐤁𐤃. Trasliteració: A (boca): *eRi ar ban . sel Kez Aler . de egi ar. tar de ybaR*. B (dalt sanefa): *Aden ni zunin, BekoR ban . oR er . ugeR de is er*. Traducció: A (boca): “Una (gerreta) feta per a deu, per al malalt difunt Kez Aler”. B (dalt sanefa): “Jo, Aden Pekor, també aplaqué la inflor i el mareig per les cridòries”. Anàlisi:

eRi ar ban. En basc *eri* significa “malalt”. El morfema *ar*, “al”. La veu *ban* és el numeral un/a (referit a la gerreta).

sel Kez Aler. La veu *sel* en iber significa “difunt”. *Kez Aler*, nom del difunt.

de egiar ar. En iber *de* significa “per”, en basc *egin* “fer”. El morfo *ar*, “al”.

tar de ybaR. *Tar* significa per al”, *de* “per” i *ybaR*, “deu”.

Aden ni zunin BekoR ba'n. *Aden*, praenomen del nomen *Bekor*. *Ni* pronom “jo” en iber i en basc. En basc el verb *sumin(du)* significa “marcir-se”. *Ba'n* “passat i morfema determinant”.

oR er. En basc *hor* significa “ahí” i *ere* “també”.

uger deis er. En basc el verb *uger(tu)* significa “enterbolir (marejar)”, *dei* “cridòria” en plural i *ere* “també”.

- Alloza 3 MLH E.4.2. Vora d'un càlat amb la inscripció: 𐤁𐤌 𐤕𐤌 : 𐤀𐤕𐤑𐤓𐤓𐤓 : 𐤓𐤓𐤓𐤕𐤓 : 𐤌𐤕𐤓𐤓. Trasliteració: “(...) *eban Tin · kels egi de · iustir · ban gi de*(...)”. Traducció: “Tin sufragà els càlats fets just per un dracma”. Anàlisi:

eban Tin. Verb sufragar. Llinatge que sufragà l'elaboració dels càlats.

kels egi de. Els vasos *kel* és molt possible que eren els que anomenem càlats. La resta *egi de*, “per fer”.

iustir. Adjectiu que significa “just”.

ban gi de. La veu *ban* és el numeral un, *gi* és el valor equivalent a un dragma i *de* és la preposició per.

- Alloza 4. Càlat amb la inscripció: $\Sigma \Phi \Theta \uparrow \text{zEM}\Phi \text{MD}$. Trasliteració: *Go de Ku l senide-za*. Traducció: “Per l'arribada de la parenta de Goku. Anàlisi:

Goku. Antropònim documentat a Sagunt 34.

De [e]l. La preposició per i en basc *hel(tu)* significa “arribar”.
senide-za. En basc *senide* significa “parent” i el morfema *za* forma el femení.

-Villares 1 i 2: Transcripció: ... $P\wedge\Lambda\Delta \Phi \cdot \text{EI} \text{DG} [\dots] \Phi : \text{N}\zeta \text{MD}\wedge\text{E}\chi\Delta : \text{D}\Phi\text{M}$
 Θ Trasliteració: ...*algar de · egi ar [...]* de · *is zaledar · Aden Ku*... Traducció: “Fet per a Aden Ku perquè no s'aficione al consum...”. És una ironia. Anàlisi: *algar de*. En basc *alkar/elkar* significa “mutua relació”. La *de*, “per”.

*de egi ar[...]*de.”Per a fer”. Forma una perífrasi amb *algar*.
is zaletar. En basc *ez* “no” i el verb *zele(tu)*, “aficionar-te”.

-Sagunt 34. Càlat fragmentat de la Muntanya Frontera, era un *kel* votiu, el qual contindria algun producte que oferiren al santuari del déu Tu. Transcripció de Fletcher: $\text{N}\wedge\text{H} \text{I}\text{N}\zeta\text{E}\Delta \diamond \text{A}\uparrow\text{X}\diamond$. Trasliteració: *Ilti Baiser te Gau Goku*. Traducció: Ilti Baiser per Gau Goku. Anàlisi:

Ilti Baiser. Antropònim: praenomen Alti i nomen Baiser, derivat de Bas.
te. Preposició “per”.

Gau Goku. Antropònim ben documentat a Arse.

-Llúria, gerreta inscrita al llavi de la boca i en la panxa.¹¹ Transcripció de Ferrer Jané: $\text{z}\text{E}\text{I} \text{C}\text{M}\text{P} \text{D}\text{E}\Delta \ddot{\text{z}} \Phi \text{E}\uparrow \text{P}\Delta$. Aquesta transcripció conté un error perquè el difunt ha de ser Kez Aler ($\text{C}\text{M} \text{P}\text{E}\Delta$) el mateix personatge de la gerreta de Llúria Fundació Ballesta. De fet, en la gerreta falsificada cometeren el mateix error de transcripció. Trasliteració rectificada és: *sel Kez Aler : te egi ar*. Traducció: “[gerreta] feta per al (sepeli del) difunt Kez Aler”. Anàlisi:

sel Kez Aler: Sel “difunt” i Kez Aler antropònim del difunt.
de egi ar: Ver fer amb l'antecedent de i el conseqüent ar “fet per al”.

¹¹ Ferrer Jané i Escrivà Torres (2013): “Quatre noves inscripcions pintades procedents de Llúria”, *Paleohispanica* 13, pp. 461-482.

Comentari de les vint-i-vuit inscripcions dedicades per Bal Tu

A les inscripcions Llúria 20, 38, 71 i 92 s'elogia els Ede i pel context ben probablement també la 40. La inscripció Llúria 71 ha d'estar completa perquè és la mateixa frase que Llúria 11, el fet ens indica que totes dues i la de Ll. 38 són de Bal Tu. A la gerreta Ll. 38 adula Ede afirmant que és una persona que en val per deu i al càlat Ll. 71 l'enalteix dient que va rendir el doble (d'homes) de deu per deu. Aquest Ede, atès que les peces es realitzaren entre l'any 220 i 212 no pot ser altre que l'històric Ede Kon, el procartaginés que s'enfrontà al decurió sagandeu Babe Tibo (romanitzat com a Baebius Tamphilus), trencà la federació Arse i refundà Leiria com a Edeta. Els clàssics enregistren el fet com a guerra civil o enfrontament entre sagandeus: Polibi (H. III, 15-7 i 30-2) i Tit Livi (HR. XXI, 6-1). El llinatge dels Ede està ben documentat a Saiganda: Ede Ban fou magistrat d'Arse i encunyà moneda a principi del segle III aC, a la placa arredonida recuperada al Castell (i que interprete com una votació per elegir dictador Babe Tibo) un dels votants era Ede Iltir del 220 aC, al pedestal amb la inscripció lateral del santuari de la Muntanya Frontera Fletcher i Silgo llegiren Eden Ku datada per l'any 219 aC, el dedicant de la inscripció funerària del Convent de la Trinitat era Eder Ildu.

Els vasos que contenen les inscripcions Llúria 8, 22, 2, 40 i 70 estan dedicats als Gi. A Ll. 8 Bal Tu aconsella Ebir Giz que s'esforce el doble abans de ser qüestor perquè no acabe sent un borrarxo com el cap i qüestor Gi Dede, el magistrat que encunyà moneda d'Arse en el III aC. Certament Ebir Giz i Gi Dede eren parents. Si la factoria edetana Bal Tu i Ebir Giz tenien com a referència el sagandeu Gi Dede, reforça la tesi que Leiria partanyia a la federació arsetana. Aquest EbiR, com esmenta Llúria 40, participà amb altres caps edetans en la revolta dirigida per Ede Kon contra els pro-romans dirigits per Babe Tibo. A Ll. 22 el ceramista prepara a Atir Gigi un càlat amb una substància que li havia d'agradar molt. A Ll. 2 li proporciona a Nis Gini una gerreta, segurament també amb un producte que li agradava. A Ll. 70 fa uns càlats a Kin Si (Gin Si o Ginsi). A Ll. 70 i a Alloza 3, l'autor revela que els ibers anomenaven *kel* als càlats. Bal Tu pertanyia certament a l'elit ibèrica d'Edeta i entenc que era del llinatge dels Gi o Gigi. Això explicaria l'atreviment de Bal Tu a l'hora d'aconsellar Ebir Giz i comparar-lo amb l'arsetà Gi Dede. No pot ser una casualitat que set de les peces recuperades estiguen dedicades als Gi i menys encara que l'adorn denominat 'sabater' estiga format per dues *gi* enllaçades. La rajola procedent del Teatre Romà de Sagunt (s. I dC) amb la inscripció *eban Gi*, ens permet deduir que l'estirp dels Gi continuaren treballant la terrisseria fins ben entrat l'Imperi Romà.

A Llúria 11, 25 i 69, les peces i les inscripcions estan dedicades als Balke i els Be. A Ll. 69 Bal Tu prepara a Balke Bez, marit de Balkeuni, una gerreta amb substància medicinal. Balke Bez havia de ser familiar del decurió Ban Balkes propietari de la falcata incrita recuperada en la cista del Rabossero de Torres Torres, segurament mort en l'enfrontament entre Leiria i Saiganda l'any 220 aC. A Ll. 11 Bal Tu dedica a Balkeuni el mateix elogi que fa a Ede, deu dones amb una o un dona com deu.¹² Potser la vàlua de Balkeuni s'enalteí per la mort dels familiars. L'amistat de Bal Tu amb els Balke Bez hagué de ser molt estreta perquè a Ll. 25 fa l'urna cinerària i la inscripció funerària d'Argi Bez, germana de Balke. Respecte del llinatge dels Bez la, encara hi ha la inscripció incompleta Llúria on s'esmenta el personatge Okum Be, sense la -z patronímica. El Be, o millor seria escriure Pe perquè s'escriu amb el signe complex, és un llinatge antiquíssim atès que a la carta d'Ampúries (s. VI-V aC) s'esmenta el saigandeu Bas Pe. Aquests Be eren parents dels Bi Bekor, Aden Bekor i Begon Iltir, els quals apareixen a les inscripcions.

Els Ku és un altre dels llinatges amics de Bal Tu. Ban Kurs era el primer magistrat i primer cavaller d'Edeta, digeria mal i sofria abstrucció intestinal (Ll. 52). A Llúria 9 explica que l'autor i ell consumiren la substància que li preparà Bal Tu. A Llúria 62 apareix un Bego KuR, dama de la família dels Ku. A Llúria 29 i 30 Bal Tu realitzà la vaixella del sepeli de la dona Ku. Un familiar, Aden Ku, visqué a l'actual Villares i la parte dels Goku a Alloza. Això ens permet deduir que Keli continuà sent aliada d'Edeta.

Els Ti és un altre dels llinatges de l'elit edetana. La inscripció Llúria 18 conserva suficient text per entendre que les dones desfilaven agafades de la mà de Biur Ti, i s'explica que agafar el braç de les dones era ofensiu, un concepte ètic. La il·lustració ben probablement representa el casament de Biur Ti. Suppose que el matrimoni se n'anà a viure a l'actual Alloza. La inscripció Alloza 3 revela que Tin, possiblement el mateix Biur Ti, sufragà els lebes que va fer Bal Tu per un dracma i que pogué regalar a la muller, segurament Bi Ti (Ll. 75), la qual com Ede i Balkeuni valia com deu dones.

La gerreta que conté la inscripció Llúria-Fundació Ballesta era un vas funerari perquè revela que Kez Aler estava malalt i va faltar. Explicita que la seua possible esposa, Aden Bekor, estava consumida (desconsolada). De l'edetà Kez Aler disposem de dues inscripcions que documenten la mort del

¹² Com he explicat en altres treballs, les mullers ibèriques solien prendre el nom del marit, adaptant-los al femení. Així documentem que a la dona d'Aiu Bas li deien Aiuni Baisea. De la mateixa manera la dona de Balke, rebé el nom de Balkeuni.

personatge: la gerreta funerària de la Fundació Ballesta i la gerreta per al sepeli. El praenomen *Kez*, significa “dels Ke” i, en conseqüència, són del mateix llinatge que *Kis Ker*, el personatge de la inscripció Llúria 76. Sobre *Aden Bekor* cal dir que a la turma saluitana es relacionen *Adi* i *Adin*, la forma masculina de la femenina *Aden*; al plom del Castell de Palamós es documenta un *Adin Tanez*. A *Los Villares 1 i 2* es documenta una *Aden Ku*. Sobre el llinatge del *Bekor* està documentat *Bi Bekor* a la inscripció Llúria 90 com un dels caps edetans revoltants contra el pro-romà *Baber Tibo*; a la inscripció incompleta Llúria 62, *Begon Iltir*; al plom de *Pech Mahó 2*, *Bekor Tois*; i a l'estela bilingüe de Sagunt, *Beku* (*Begu*). A Llúria 62, la inscripció parcial calcada per *Fletcher* es documenten *Begon Iltir* i *Bego KuR*, la qual podria ser la difunta que s'esmenta a l'urna cinerària Llúria 30 “per a la difunta *Ku*”.

Al càlcat recuperat al santuari de la Muntanya Frontera (Sagunt 34) hi ha la inscripció votiva: *Ilti Baiser te Gau Goku*, el qual podem datar a finals del segle iii aC. Els dos antropònims són interessants. El dedicant, *Ilti Baiser*, és un personatge relacionat en dos llinatges importants: els *Iltir* i els *Bas*. Sobre els *Iltir* cal esmentar *Ede Iltir* del plom arredonit del Castell de Sagunt del 220 aC, el *Bekon Iltir* que es documenta a Llúria 62, *Bastes Iltir* a la inscripció incompleta Llúria 67, un *Iltir* s'esmenta a la inscripció incompleta Llúria 67, etcètera. Els nomen *Baiser* és la derivació de *Bas*, llinatge destacat a Saiganda sobretot en el magistrat *Aiu Bas* que encunyà quarts d'Arse. El llinatge, segurament a partir de la dona *Aiuni Baisea*, es documenta al pilaret de Santa Quitèria (Fraga) com a *Belaz Baiser*. La ofrena es fa per *Gau Goku*. Es documenta també *Gau Goku* al bronze Sagunt 27 i al plom *Yàtova PA-I*.

Les inscripcions Llúria 39 i 40 tracten sobre l'enfrontament amb Saiganda. Ll. 30 és una bula a la presumpció dels saguntins que es tenien per originaris de Grècia. Ll. 40 és molt interessant per diversos motius: 1. És un text narratiu que conta la revolta de Leiria contra Saiganda, la qual acabà amb la seua eixida d'Arse. Certament, el text està molt fragmentat i no es conserva la tira inicial que havia d'enaltir *Ede Kon*, però sabem que el ceramista ho féu a Llúria 20, 38, 71 i 92. 2. Esmenta els principals *kar* que protagonitzen la revolta del bàndol procartaginés dirigit per *Ede Kon* contra el bàndol pro-romà dirigit per *Babe Tibo* (romanitzat com a *Baebius Tamphilus*). El text explica clarament que el cap *Ko Bo* cridà a la revolta i els seguiren *Ebir [Giz]*, *Ko Bo*, *Bo Bigir* i *Bi Bekor*. Aquests caps estan documentats a les incipcions dels vasos anteriorment tractats: el cap *Ko Bo* és el que al plom del Castellet de Bernabé fa saber que va vèncer *Babe Tibo* i *Bi Dede*. *Ebir* és *Ebir Giz* (Ll. 8), el cap *Bo Bigir* és de la família dels *Gi* esmentats a Llúria 22, 2, 70 i 8 (ben probablement família del dirigent

de Bal Tu), i Bi Bekor és ben probablement el germà d'Aden Bekor esposa del difunt Kez Aler (Llúria-Fundació Ballesta). 3. Ll. 40 és important perquè s'empra l'insult atés que qualifica Babe Tibi de sevil i quan transforma el nom Babe amb l'onomatopeia que imita el belar del ramat: bebebeber. Utilitza dibuixos, signes ibèrics com a emblemes o símbols de persones: el signe *bo* a mida gran per destacar el llinatge dels Bo.

Finalment les inscripcions aparegudes a Alloza, Villares i Sagunt evidencien el mercat de Bal Tu i l'expansió dels llinatges Tin, Goku i Ku més enllà d'Edeta i Saiganda i ens permet deduir que la polis Keli era aliada d'Edeta i que Orobeza ho era de Saiganda en la guerra civil arsetana.

Anàlisi de deu inscripcions a l'estil de Bal Tu

- Llúria 1, vas de la dama de l'espill. Transcripció: 𐌆𐌚 : 𐌆𐌚𐌚 𐌚𐌚 𐌚𐌚𐌚𐌚 : 𐌆𐌚, *ban . uns kel t'ekiar . ban*, “vasos kel (càlats) fets un a un”. L'esment dels vasos kel, expressió ja comentada en les inscripcions dedicades, evidencia que l'autor de la peça i de l'a inscripció és Bal Tu. La il·lustració del càlat no té res a veure amb la inscripció.

- Llúria 12: Lebes en què es representa una mena de batalla naval, dues embarcacions amb els ocupants llançant-se fletxes i alçant els braços amb les mans obertes. Transcripció: : 𐌚𐌚𐌚 : 𐌚𐌚𐌚𐌚. Transcripció: *kudu a . deis de a*. Traducció: Crides per a la guerra. Si les a foren r per error del pintor la traducció quedaria millor: Les crides per a guerra. Anàlisi de les veus:

kudu a: En basc *gudu* significa “guerra, lluita, combat”. La *a*, “a”.

deis de a: En basc *dei*, “criada, toc de campana”; en ibèric *de* respon a la preposició “per”; *a*, “a”.

- Llúria 24: Incripció incompleta. Transcripció: ...𐌚𐌚 𐌚𐌚𐌚 . 𐌚𐌚𐌚. Trasliteració: ...[e]gi egon . egi a ku. Traducció: “en fer (quelcom), estarà fet. Anàlisi: En basc *egin* “fer”, *egon* “estar, ku morfema verbal de futur.

- Llúria 26: Inscripció incompleta. Transcripció: 𐌚𐌚𐌚𐌚𐌚 𐌚𐌚 : 𐌆𐌚𐌚𐌚𐌚 : Trasliteració: ... *penepedan er . unsir*... Traducció: “el vaixell també de veritat”. Anàlisi:

benetan er. En basc *bene-benedan* significa “certament” i *bene-benetan* “totalment cert” i *ere* “també”. Subratlle la proximitat del basc a l'iber dels segle III aC. Amb Llúria 35 es repeteix la tira *penepetan ar*, “de veritat”.

unsir. En basc el substantiu *untzi* significa “nau, vaixell”.

- Llúria 32. Gerreta recuperada al departament 29 pintada al coll amb la inscripció parcial. Transcripció: [Y] 1 φ t̄ ⊙ Δ G []. Trasliteració: [] y *baRe kutur*. Traducció parcial: [] guerra de rialla []. Anàlisi:

baRe. En basc *barre* significa “rialla”.

gudur. En basc Dic B *gudu* “significa “guerra”.

- Llúria 35: Gerreta recuperada al departament 41 que fa 13'9 cm diàmetre de la boca (la base està trencada). Disposa de dos sanefes dalt i dos baix i en el centre un fris amb quatre guerrers enfrontats dos a dos i armats amb escut (tres amb caetra i un amb escutum), falcata al cint i en la mà llança. Al costat esquerra hi ha una cabra i un cèrvol que fugen. Hi ha adornos a partir dels signes *bo*, *da*, *gi*. Té una inscripció (incompleta) pintada a la vora. Transcripció: ʎ t̄ : ʂ ʎ t̄ ʂ ʂ t̄ ʂ ʂ t̄ ʂ t̄ : ʎ t̄ ʎ t̄ [ʂ t̄ t̄ G] : [...] D ʎ t̄ : 1 M t̄ t̄ t̄ G ʎ t̄ ʎ t̄. Trasliteració: ...*ne* · *benebetaner* · *ium[stir]* · ...*ane* / *bazeba...eri eu'n*. Traducció: ...veritablement la justícia va dominar també la teua mateixa terra... Anàlisi:

...*ne*. Comença amb un segment acabat amb *ne*.

benebetan er. En éuscar *bene-benetan* significa “veritablement”. El morfema *er*, podria correspondre al basc -*ere*, “també”.

ium[stir]. Paraula que considere préstc del llatí iunstir, “la justícia”.

...*an e*. El morfema *an* regeix subjecte, *e*, “i”.

ba zeba. En basc *zeba(tu)*, “adreçar, ensinistrar, dominar” amb li l'auxiar de passat *ba*.

eri eu n[...]. En basc *herri* significa “terra” i *heu*, “teua mateix”. Inscripció incompleta i fragmentada: ...ʎ t̄ ʂ ʎ t̄ ʂ ʂ t̄ ʂ t̄ : ʎ t̄ ʎ t̄ [ʂ t̄ t̄ G] :*ne* . *benebedane er* . *iums[tir]* ..*ane bazeba...eRi eun...* El primer fragment: “justícia també de veritat...”

- Llúria 72: Inscripció incompleta. Transcripció: ... [t̄ ʂ] P D · ⊕ ʎ 1 φ t̄ ʂ t̄ · 1 ʎ t̄ ʎ t̄ ... Trasliteració: ...[*egi*] *ar* . *te abaR ese* . *ban i* ... Traducció: “...n’he fet deu verdes, una per tu...” En el text desaparegut hauria d’especificar-se quina fruita verda (*ese*) és l’envasada. Anàlisi:

egi ar te. Verb *egi*, “fer”, *ar te*, “per a”.

ybar ese. En iber *ybar* (abar) “deu”, *ese* en basc *haze*, “verd”.

ban i. El numeral *ban*, “un”, i el pronom *i*, “tu”.

Il·lustra Llúria 72. Il·lustracions del llibre d'Helena Bonet.

Il·lustra Llúria 84. Il·lustracions del llibre d'Helena Bonet.

- Llúria 74, 78 i 84. Transcripció: MIO PIV IV ⊕ X bφM Pφ IV : IV. Trasliteració: *ibaR ai bai te ta eRi ar : bai*. Traducció: “Per si un malalt defalleix a la vall”. Anàlisi:

ibaR ai bai te. En basc *ibar* “vall”, *ai* “defalliment”, *bai* “si”. *Te* “per”

ta eRi ar. En basc *eri* “malalt”. En iber *ta* “per a”, *ar* “al”.

- Llúria 80. Fragment ceràmic. Transcripció: ...[D]ϣ PϢ IMϣ XIF ϰ... Trasliteració: ...[a]giar *bani abaR e...* Traducció: “...n’oferí deu i desaparegueren...”. Anàlisi:

agi ar. En basc el verb *agin(du)* significa “manar, oferir”.

bani. En nasc el verb *bani(tu)* significa “desapareixer”.

abaR e... *Abar* en iber significa “deu”. I *e* significa “i”

- Sagunt 21. Transcripció: ...𐤀𐤔 𐤇𐤓 𐤅𐤓 𐤔𐤓... Trasliteració: ..ur *bani abaR* *agi*. Traducció: ...n'oferí deu i desaparegueren...” El fragment de la inscripció Llúria 80 coincideix amb aquesta *ur* llevat de *ur* que sembla una veu incompleta.

Comentari global a manera de conclusió

He analitzat i traduït les quaranta-tres inscripcions més completes pintades sobre la ceràmica realitzada a Llúria: les cinc inscripcions en les quals es revela la factoria Bal Tu (Llúria 16, 21, 38, 76 i la F-13-7), les trenta inscripcions dedicades a personatges de l'elit edetana (Llúria 2, 8, 9, 11, 18, 20, 22, 25, 29, 30, 31, 39, 40, 52, 57, 62, 69, 70, 71, 75, 92, 111, les dues gerretes llegides per Ferrer Jané d'un sepeli, Alloza 3 i 4, Villares 1-2, Sagunt 34 i les dues amb signatures de Bal Ti dedicades) i les deu inscripcions del mateix estil (Llúria 1, 12, 24, 26, 32, 35, 72, 74, 80 i Sagunt 21) en les quals es revela la procedeixen de la factoria Bal Tu. Les inscripcions recuperades és només una part minúscula de les que la factoria va elaborar en deu anys, una altra part molt important està conformada per les peces decorades i il·lustrades sense inscripció. No sabem quantes peces més pogueren construir, però segur que moltes més. Potser, si un dia s'acabara d'excavar Edeta i s'identificara la situació de la factoria amb els forns i els testars, podríem augmentar el corpus de peces i d'inscripcions. Entenc que la factoria Bal Tu acaparava la total producció de la polis edetana, o quasi bé, d'atífells pintats i envasats i demostra “com mai no s'havia fet fins ara” l'aspecte comercial d'Edeta, dels ibers arsetans. El nombre de peces inscrites i dedicades a personatges històrics és molt major que les anònimes i això ens permet deduir la significació de futures aportacions. Si els valencians disposàrem només dels recursos que generem, caldria acabar les excavacions de la vella Edeta i de l'Arse de Sagunt.

Per concloure cal subratllar que la factoria Bal Tu estava dirigida per un membre de l'elit edetana, un patriota edetà, ben probablement del llinatge dels Gi, la qual disposava d'un equip d'expertes en la confecció de la ceràmica, de les pintures d'òxit de ferro, el dibuix, l'escriptura, la conserva de fruits i melmelades, i la confecció d'ungüents i remeis medicionals. La clientela de Bal Tu ens permet conèixer bona part dels decurions de l'elit edetana: Ede Kon, Ko Bo, Ebir Giz, Atir Gigi, Bo Bigir, Bi Pekor, Pegon Iltir, Bastes Iltir, Ban KuRs, Balke Pez, Ilti Baiser, Gau Goku, Kez Aler i BiuR Ti. També coneguem el nom d'algunes de les primeres dames: Belkeuni, Nis Gini, Gin Si, Argi Bez, Biti, Aden Ku, Pego Ku i Aden Pekor. Les il·lustracions i els textos ens permeten saber que l'elit osten-

tava el prestigi social, que la dona tenia una funció important en el clan familiar i era capdal a l'hora de les polítiques matrimonials. La societat edetana estava organitzada com reflecteixen les il·lustracions de les bodes, els balls, la cacera, la pesca, la recol·lecció, la vida quotidiana i la guerra. Edeta i el seu context era culta perquè dominava la llengua i les textualitats: narrativa, propagandista, explicativa, moralitzadora, adolorada, ironitzadora i el simbolisme com evidencien els grafismes en què Bal Tu adorna les il·lustracions amb signes com la *(ta)*, la *(bo)*, la *(gi)*, la *(be)*, i fins i tot noms complets com Balke o Gigi. El “Sabater” està format per dues \aleph i sembla ser el logos dels Gigi. De les il·lustracions, i de tantes coses més, caldrà parlar més detingudament.

